

DODATAK 7.

FEMINISTIČKE
TEORIJE, POZICIJE I TEORIJSKI OKVIRI¹

LIBERALNI FEMINIZAM se zalaže za to da se jednakost žena i muškaraca može postići *pravnim* sredstvima i postepenom socijalnom reformom, naglašavajući *prava pojedinaca i pojedinki*. Kako je ponikao iz tradicije liberalizma XVIII veka, kada su preovlađivala shvatanja o nepremostivoj razlici među muškarcima i ženama (razlici koja je ženama uskraćivala pristup obrazovanju, javnoj sferi, mogućnosti jednake zarade ili zarade uopšte), liberalne feministkinje su se borile protiv razlike, insistirajući na tome da su žene i muškarci u suštini jednaki, odnosno da su njihove sposobnosti iste. Kada se danas govori o ovoj istosti, pre svega se misli na ravnopravnost ili jednak tretman pred zakonom. Liberalni feminizam se stoga protivi svakoj diskriminaciji, čak i ako je u korist žena takozvana pozitivna diskriminacija. Jedna od osnovnih pretpostavki liberalnog feminizma je da reforma društvenih vrednosti koju potpomaže reformisani pravni sistem, *svakoj* ženi omogućuje *lično* poboljšanje i uspeh. Svaka žena, samim tim, ima mogućnost da odlučuje u svoje ime kao celovita individua (u tom smislu, liberalne feministkinje vatreno podržavaju pravo na abortus i, istovremeno, dekriminalizaciju prostitucije, zato što svaka žena ima pravo na izbor vlastite profesije i načina staranja o sopstvenom telu). Način da žene steknu ravnopravan položaj u društvu, ova struja prepoznaje u iskorenjivanju rodnih stereotipa i promeni vrednosnih hijerarhija koje ženama odriču sposobnosti i mogućnosti, na kojima počiva specifična podela rada („muški“ i „ženski“ poslovi), niže plate koje žene dobijaju radeći isti posao koji rade muškarci, ograničen pristup određenim položajima moći itd.

1. Redosled kojim se ovde navode feminističke pozicije u principu odgovara vremenu u kojem su se pojavljivale.

U trenutku kada feministički pokret zahteva okvire koji će i teorijski zasnovati njegove težnje i ciljeve, marksizam nudi obuhvatnu istorijsku sliku sveta koja je primenljiva na sva društva, podstiče na promenu zatečenog stanja, i otvara mogućnost postojanja jednog budućeg društva u kojem će postojeće nepravde nestati. **MARKSISTIČKI FEMINIZAM** polazi od Marksove (Marx) i Engelsove (Engels) teze po kojoj je izvorna podela rada zasnovana na podeli porodičnog rada, iz čega sledi da je kičmeni stub u razvoju kapitalizma opstanak posedničkog odnosa u porodici. Marksističke feministkinje se, prema tome, zalažu za ukidanje kapitalističkih društvenih odnosa, što će u krajnoj instanci dovesti i do ukidanja patrijarhata. Drugim rečima, klasne hijerarhije prethode rodnim hijerarhijama ili se s njima mogu izjednačiti. I kako je tlačenje na temelju roda vid klasnog tlačenja, koje opstaje pošto služi interesima kapitala i vladajuće klase, *jednakost* među muškarcima i ženama može se dostići jedino revolucionarnim svrgavanjem kapitalizma.

ANARHISTIČKI FEMINIZAM spaja feminizam i anarhizam, koji korene društvene i ekonomske nejednakosti vide u institucionalnim odnosima moći. Anarho-feministkinje smatraju da nije dovoljno stati na put patrijarhatu, da bi se postigla lična autonomija i sloboda u zajednici. Patrijarhat valja prepoznati kao dominaciju nad ženama koja se sprovodi silom, a *država* je najmoćniji organ za nesmetano sprovođenje sile. Zbog toga se anarho-feministkinje bore za ukidanje države, kao i za temeljne promene u porodičnim odnosima, jer je porodica model patrijarhalne državne vlasti. U tom smislu, Ema Goldman (Emma Goldman) se protivila ženskom pravu glasa, *iako* je bila feministkinja, pošto je u njemu videla pristanak na postojeću konstalaciju društvene moći

PACIFISTIČKO-ANTIMILITARISTIČKI FEMINIZAM polazi od pretpostavke da je patrijarhat idejni tvorac rata i da se njime služi da bi očuvao vlastiti poredak. Rodna analiza rata pokušava da pokaže da su ratovi realnost i zbog toga što su žene isključene iz sfere javnosti i odlučivanja. Tri su načela koja u izvesnom smislu povezuju feminističke mirovne napore u poslednjih stotinu godina: budući da je

svaki rat nepravedan, ratu se u načelu treba protiviti (drugim rečima, nema opravdanog rata, bilo da ga vode „naši“ ili „njihovi“); postoji politička ili građanska odgovornost za ono što država ili nacija čini u moje ime; i, najzad, ženski naponi su suštinski internacionalni, jer je ženska solidarnost iznad svih granica i podela, iz čega proizlazi i solidarnost sa svim ugnjetanim (na rasnoj, klasnoj, etničkoj i seksualnoj osnovi). Dok pacifistička struja često ima poverenje u institucionalne mirovne dogovore i pregovore, antimilitaristička struja insistira na tome da je vojska glavni oslonac militarizma i nasilja, da nijedna vojska ne čuva mir, te stoga promovise građansku neposlušnost državi, vojsci, naciji.²

EGZISTENCIJALISTIČKI FEMINIZAM je filozofska pozicija nastala pod uticajem Simon de Bovoar (Simone de Beauvoir). U svojoj knjizi *Drugi pol*, ona pokazuje kako se žene posmatraju i tretiraju kao „Drugi“ u patrijarhalnom sistemu koji počiva na muškim vrednostima. Normativna razlika među muškarcima i ženama opstaje zbog društvene strukture koja žene sistematično ostavlja u inferiornijem položaju, ali i zbog pristanka žena na nametnutu „Drugost“. Kako je ponikao iz veoma uticajne francuske koncepcije egzistencijalizma, egzistencijalistički feminizam je ostavio dubokog traga na francuski i psihoanalitički feminizam.

RADIKALNI FEMINIZAM – „militantni“ ili „jedini izvorni“ feminizam, u zavisnosti od toga ko tumači – nastaje potkraj šezdesetih godina kao reakcija na postojeća objašnjenja odnosa među rodovima. Za radikalne feministkinje, uzrok potlačenosti žena nije ni u neuravnoteženom pravnom sistemu koji favorizuje muškarce, ni u klasnim sukobima. Potlačenost žena je, prema njima, bazičnija od svih drugih oblika potlačenosti i predstavlja *model* za sve oblike dominacije. Radikalni feminizam (od latinske reči *radix* – koren) nastoji da pronađe korene muške dominacije, i da pokaže da su muškarci odgovorni za opstanak

2. Zahvaljujem se Staši Zajović na konciznom spisku osnovnih principa i karakteristika pacifističkog-antimilitarističkog feminizma.

patrijarhata, pošto su samo oni na dobitku od održavanja nepravednih hijerarhijskih odnosa. Temeljna teza radikalnih feministkinja jeste da patrijarhat opstaje usled kontrole i eksploatacije ženske seksualnosti i ženskih reproduktivnih sposobnosti. Zbog toga se radikalni feminizam zalagao za *globalnosestrinstvo*, odnose među ženama koji će se suprotstavljati nametnutnim rodnim uzusima (tzv. *female bonding*), oslobađanje žena od ustanovljenih rodnih uloga itd. Pod geslom *lično je političko*, radikalne feministkinje su organizovale kružoke za podizanje svesti (*consciousness-raising groups*) gde su žene podsticane na razmenu mišljenja i iskustava, čijim se upoređivanjem moglo dokazati da veoma različite žene imaju jednaka ili veoma slična iskustva, koja definiše patrijarhat. Rani radikalni feminizam imao je odlučujuću ulogu u pokretu za oslobađanje. Iz njega je proistekla prva koherentna feministička teorija, kao i disciplina ženskih (kasnije rodnih) studija.

LEZBEJSKI FEMINIZAM je najradikalniji, a stoga možda i najkonsekventniji oblik feminizma (radikalan toliko da čak ni same lezbejke koje su feministkinje nisu uvek i jednoglasno i lezbejske feministkinje). Počiva na idejama da su seksizam i heteroseksizam beznadežno udvojeni i ispreplitani – svaki oblik zločina, nejednakosti i nesreće vodi poreklo od muškog nametanja moći ženama, a jedini način da se ta moć održi jeste institucija heteroseksualnosti. Patrijarhalna društva čine sve da žene stupe u heteroseksualne odnose, stigmatizujući, obezvređujući i sankcionišući sve alternative toj praksi. Čim stupe u takve odnose, žene potpadaju pod kontrolu muškaraca koji ih primoravaju na primereno ponašanje pretnjama ili seksualnim ili fizičkim zlostavljanjem, ekonomskim sankcijama, nasiljem nad decom itd. Postigavši pokornost ženâ posredstvom prinudne heteroseksualnosti, patrijarhat čini sve da bi se korist muškaraca (bili oni gej ili strejt) uvećala i umnožavala. A kako je muška dominacija ključni mehanizam za održanje patrijarhata, proizlazi da nije moguće istovremeno biti žena heteroseksualne orijentacije i feministkinja. Zbog toga se lezbejske feministkinje zalažu za duhovno i moralno separatisanje od patrijarhalnih i generalno muških vrednosti.

SOCIJALISTIČKI FEMINIZAM predstavlja spoj teza *marksističkog* i *radikalnog* feminizma, pošto proširuje tezu u ulozi kapitalizma u tlačenju žena na strukturno shvatanje rodni uloga i patrijarhata. On se usredsređuje na javnu i privatnu sferu života žene, zalažući se za to da se oslobođenje može postići jedino okončanjem ekonomskih i kulturno nasleđenih oblika dominacije nad ženama. Nije, dakle, dovoljno preispitivati samo ulogu kapitalizma u tlačenju žena, nego treba zahvatiti širi sistem u kojem su patrijarhalne privilegije jednako važne za društvo koliko i njegova ekonomska struktura. Uverenje da će ukidanjem klasnih hijerarhija nestati i rodna hijerarhija (odnosno, da je tlačenje na osnovu roda podgrupa klasnog tlačenja), jedno je od ključnih mesta koje socijalistički feminizam kritikuje u tradicionalnoj marksističkoj teoriji.

SPIRITUALISTIČKI FEMINIZAM se odnosi na tumačenja tekstova velikih monoteističkih religija (feministička teologija), ali i na ponovna otkrivanja i interpretacije kultova u kojima je nekad dominiralo žensko božanstvo.

AFRO-AMERIČKI FEMINIZAM je posebna struja američkog feminizma, nastala zbog nezadovoljstva crnih žena Pokretom za građanska prava i pokretom za oslobođenje žena. Crkinje su prve dovele u pitanje politiku identiteta za koju se zalagao radikalni feminizam, odnosno ideju da postoji jedno univerzalno žensko iskustvo koje sve žene bez razlike dele. Time je načinjen prodor u feminističkom pokretu i u feminističkoj teoriji koja je obeležila osamdesete godine XX stoleća. Izraz **vumanizam** (*womanism*), koji je skovala Alis Voker (Alice Walker), alternativni je naziv za specifično crnački feminizam. Vumanizam unosi rasno i klasno iskustvo u rodno iskustvo koje opisuje feminizam, i dovodi ga u vezu sa marginalizovanom crnačkom istorijom, kulturnim nasleđem i ropstvom.

EKO FEMINIZAM je društveni i politički pokret zasnovan na ideji da između tlačenja žena i degradiranja prirode postoji unutrašnja veza. Drugim rečima, društvena svest koja podržava i podstiče dominaciju muškaraca neposredno je povezana s neosetljivošću prema životnoj sredini. Ekofeministkinje razmatraju simboličke, psihološke i etičke obrasce destruktivnih ljudskih odnosa prema prirodi, i nastoje da ih zamene kulturom koja poštuje i afirmiše život. Ekofeminizam se javlja u različitim vidovima – ponekad je veoma blizak *spiritualističkom feminizmu*, a ponekad počiva na čvrstim teorijskim postavkama, koje svoje izvore imaju u srodnim naukama.

INDIVIDUALISTIČKI FEMINIZAM je savremeni oblik *liberalnog* feminizma. Individualistički feminizam počiva na pluralističkom shvatanju ženske prirode. Drugim rečima, ističe se da se da je svaka žena jedinstvena i da ima sasvim osobene životne ciljeve, nasuprot preovlađujućem feminističkom stavu da žene u načelu žive u istim/sličnim okolnostima (patrijarhatu), koje bitno određuju njihove mogućnosti i stvarnost.

FEMINIZAM TREĆEG SVETA je jedan od vidova *post-kolonijalnog feminizma*. On počiva na tezi da globalna ekonomija, ustanovljena na dihotomnom principu Prvi svet/Treći svet (kojem takođe odgovaraju podele Istok/Zapad i globalni Jug/Sever), definiše živote žena i muškarca u hijerarhijskom odnosu. Žene „Trećeg sveta“ tlačene su kako patrijarhatom, tako i oblicima regulacije života koji dolaze iz Zapadne Evrope i Severne Amerike, te je stoga neophodno ustanoviti različite kriterijume tumačenja i praksi, kada se govori, recimo, o ženama u Finskoj i ženama u Mozambiku ili Indiji.

POSTKOLONIJALNI FEMINIZAM se pojavljuje sredinom osamdesetih godina XX veka kao feministička reakcija žena koje *ne dolaze sa Zapada*. Kako je feminizam bitno zapadnjački fenomen, i kako do osamdesetih godina feminizmom dominira teza da *sve* žene

dele jedno, univerzalno iskustvo (iskustvo patrijarhata), postkolonijalni feminizam se javlja kao jedna od najsnažnijih kritika pretpostavke da je rodna dominacija u srži svih oblika tlačenja. Mnoge postkolonijalne teoretičarke smatraju da je kolonijalno tlačenje starosedelaca na temelju rase, klase i etniciteta, u uskoj i nerazlučivoj vezi sa rodnim, i da ih je nemoguće razložiti. Savremene teze o ukrštanju različitih faktora marginalizacije, bile bi nezamislive bez postkolonijalne teorije, koja je u načelu osetljiva za rodna pitanja. Postkolonijalne feministkinje takođe ukazuju na suštinske razlike koje postoje u životima dobrostojećih žena sa Zapada koje su zaslužne za stvaranje feminističke teorije, i stvarnih žena širom sveta, koje su suočene sa mnogobrojnim lokalnim kulturnim zahtevima. *Transnacionalni feminizam* i *feminizam Trećeg sveta* se umnogome preklapaju sa postkolonijalnim feminizmom.

TRANSNACIONALNI FEMINIZAM počiva na ukrštanju nacionalnosti, roda, seksualnosti i ekonomske eksploatacije na svetskom nivou u kontekstu globalnog kapitalizma. Transnacionalne feministkinje razmatraju društvene, političke i ekonomske uslove imperijalizma; njihov odnos prema kolonijalizmu i nacionalizmu; ulogu roda, države, rase, klase i seksualnosti u organizaciji hegemonija u stvaranju nacija i drugih (neprijatelja).

QUEER TEORIJA izrasta iz gej i lezbejskih studija i feminizma osamdesetih godina (postkolonijalnog, afro-američkog i svih drugih oblika feminizama koji destabilizuju politiku identiteta). Opirući se ideji o fiksiranim identitetima koje odlikuje neko nepromenljivo, suštinsko svojstvo (bilo da je reč o identitetu žene/muškarca ili homo/hetero-seksualne osobe), *queer* teorija polazi od ideje da je polni/rodni identitet delimično ili sasvim društveno konstruisan. To, međutim, ne znači da se identiteti mogu po želji i olako menjati, već da je neophodno promišljati šire društvene strukture u kojima se oni formiraju i opstaju, i pronaći unutrašnje mogućnosti njihove destabilizacije. To usložnjavanje i umnožavanje identiteta ima za cilj remećenje ustanovljenih rodni uloga i oslobađanje od obrazaca „normalnog“, „prirodnog“ i poželjnog.

„**POSTFEMINIZAM**“ predstavlja poslednju fazu feminizma, te se zbog toga ponekad poistovećuje sa takozvanim *trećim talasom* (međutim, o „postfeminizmu“ se govorilo i posle prve dobijene bitke za pravo glasa). „Post“ u postfeminizmu retko ukazuje na to da doba feminizma prolazi; pre će biti da se time implicira da su neki od feminističkih zahteva ispunjeni i da je društvo u načelu postalo osetljivije na potrebe za koje su se borile feministkinje prethodnih generacija. Postfeministička teorija razmatra identitete (ženske, ali i sve druge koji se ne mogu lako uklopiti u poznatu dihotomiju muškarac/žena, zbog čega se često dovodi u vezu sa *queer teorijom*), koji su bitno izmenjeni u savremenom postmodernom, informatičkom društvu. Jedno od temeljnih polazišta postfeminizma je protivljenje esencijalizmu (uverenju da postoji nekakva suštinski ženska/muška priroda ili neko suštinski žensko iskustvo itd.) i nastojanje da se razviju i razmotre složeniji, mnogovrsniji oblici odnosa i mogućnosti različitih rodnih (postpatrijarhalnih) identiteta.

KIBERFEMINIZAM (SAJBERFEMINIZAM) povezuje istorijske i teorijske feminističke prakse i savremene feminističke projekte i mreže na internetu ili van njega. Koristeći se metaforama kakva je kiborg, hibrid mašine i živog organizma (termin uvodi Dona Haravej [Donna Haraway]), kiberfeminizam pokušava da locira iskustva žena u novom svetskom poretku, u njegovim različitim topografskim, kulturnim, klasnim i rasnim manifestacijama. U teorijskom smislu izrazito interdisciplinarnan, kiberfeminizam preispituje različite mogućnosti i potencijale ličnih i društvenih identiteta u visoko tehnološkom dobu čovečanstva, i u tom smislu predstavlja poslednju fazu razvoja feminističke misli.

